

Hillityt ja kärsivälliset

Naisten hyvä käytös ja käytösopaat 1300 -1400-lukujen vaihteessa

Sisällys

1. Johdanto.....	2
2. Ihanteellisen naisen ominaisuudet.....	5
2.1. Maine	5
2.2. Ulkonäkö	6
2.3 Puheet ja tunteiden hallinta.....	8
2.4. Hyvänä kristittyinä	8
3. Nainen kotona ja miehensä kanssa.....	9
3.1. Avioliitto keskiajalla	9
3.2. Aviomiehen totteleminen ja neuvominen	11
3.3. Kotitalouden hoitajana ja johtajana	12
4. Naisen monet aktiviteetit	13
4.1. Perheen ulkopuoliset kontaktit	13
4.2. Harrasteet ja ajanviete	14
4.3. Naiset lukijoina ja kirjanomistajina	15
5. Lopuksi.....	16
Lähdeluettelo.....	18

1. Johdanto

Keskiajan yhteiskunta rakentui hierarkioiden varaan. Hierarkiat koskivat paitsi yhteiskunnan aktiivisina toimijoina toimineita miehiä, myös naisia. Asemaa hierarkiassa tuotiin ilmi ulkonäöllä ja luokkaan ja asemaan sopivalla käytöksellä. Millaiseksi sitten katsottiin naisen hyvä käytös 1300 -1400-lukujen vaihteessa? Miten ihanteellinen nainen käyttäytyi kotona, miten ulkona liikkueensa? Proseminaarityöni pyrkii vastaamaan näihin kysymyksiin käsitellessään erityisesti vaimojen sosiaalisia normeja ja ihanteellista käytöstä ajankohtana julkaistujen käytösoppaiden valossa 1300 -1400-lukujen vaihteen Ranskassa ja Englannissa. Tutkielmassani selvitän, millaisia käytösoppaita naisille kirjoitettiin, ketkä kirjoittivat näitä oppaita, millaisille naisille ne oli tarkoitettu sekä millainen oli ihanteellinen naidun naisen käytös 1300-1400-lukujen vaihteessa. Paino tutkielmassani on vaimojen käytöksellä, naimattomat ja leskeytyneet jätän tarkoituksella vähemmälle huomiolle.

Päädyin tähän aiheeseen siksi, että olen ollut kiinnostunut keskiajan käytännön elämästä jo pitkään, ja vaikka keskiajan naisetkin uudemman historiankirjoituksen myötä ovat päässeet julkaisuihin, jokapäiväisen arkielämän oleellinen osa, käytös ja -normit tuntuvat jääneen hieman varjoon erityisesti yksilöiden toivotun toiminnan osalta. Naisten elämänpiiri on käsitetty hyvin kotikeskeiseksi ja mahdollisesti tämän takia se on jäänyt suuremmin huomioimatta. Uudemmat, keskiajan naisia käsittelevätkin teokset ovat monesti keskittyneet yhteiskunnan näkyvimpiin naisiin, vallanpitäjien vaimoihin ja tyttäriin tai vaihtoehtoisesti erittäin poikkeuksellisiin yksilöihin ja heidän elämäntarinoihinsa.

Ajallisesti tutkielmani keskittyy 1300 -1400-luvun vaihteeseen, vuosille 1370 -1405. Aikarajaus päättyi tälle välille siksi, että tuona aikana kirjoitettiin useita oppaita, ja halusin minimoida suurten sosiaalisten muutosten vaikutukset - 1300-luvun puolivälin mustan surman, ja toisaalta 1400-luvun puolesta välistä eteenpäin renessanssin humanismin aiheuttamat aatemaailman muutokset. Oppaat jotka valitsin ovat kaikki alun perin Ranskassa kirjoitettuja. Tämä ei ollut niinkään erikseen harkittu päätös vaan tähän päädyttiin niiden nykyisen saatavuuden takia. Oppaita kirjoitettiin ympäri Eurooppaa, ja niitä kirjoitettiin myös ennen ja jälkeen tässä tarkastellun ajanjakson. On huomioitavaa, että tässä käsitellyt käytösoppaat eivät käsittele kuin sivuten väestön suuren enemmistön naisten ohjeistusta vaan ne on suunnattu ylhäisön tai varakkaan porvariston vaimoille ja tyttärille. Luostareihin vetäytyneet naisetkin ohitetaan yhdellä luvulla. Jossain määrin voinee olettaa, että käyttäytymisenkin suhteessa rahvas on voinut pyrkiä matkimaan ylhäisöä mahdollisuuksien mukaan, mutta elämänpiirien erilaisuuden takia täysin samantyyppiset järjestelyt eivät ole voineet toimia kaikissa kansan kerroksissa.¹

¹ Materiaalisen kulttuurin puolella ylhäisön imitoiminen näkyy yleisesti. Tämän takia säädettiin erityisiä ylellisyyslakeja jotka rajoittivat esineiden ja materiaalien käyttöä muilta kuin tietyiltä ryhmiltä. Materiaalisen kulttuurin lisäksi ylempien elämäntapojakin jäljiteltiin, tätä ei aina pidetty sopivana. Ks. esim. Encyclopedia Britannica ”Sumptuary law” ja Pizan 1405, 136-140.

Tutkielmani keskiössä ja alkuperäislähteinä ovat käytösoppaat², joilla tässä tarkoitan hyvään käytökseen ohjeistavia oppaita. Tämän käsitteen alle mahtuu suuri kirjo erityyppisiä kirjoja ja teoksia; ne ovat saattaneet olla osa suurempaa kotitalouden hoidon ohjeistusta, suoria kehotuksia, verhotumpaa filosofista pohdintaa, runomuotoista tai romaanin osaksi yhdistettyjä, vain muutaman sivun kattavia tai yli satasivuisia. Tässä tutkielmassani olen käyttänyt lähdeaineistona *Le Ménagier de Paris*'ia (myöhemmin tässä tutkielmassa *Le Ménagier*, todennäköinen kirjoitusvuosi 1393), *The book of the knight of the Toweria* (1371-72) sekä *Treasure of the city of ladies*'iä (1405). Käsittelen työssäni näitä oppaita vertaamalla niitä keskenään sekä erojen että yhteneväisyyksien suhteen, ja mahdollisuuksien mukaan kontekstualisoin niitä tutkittavan aikakauden asiayhteyksiin.

Kirjallinen ohjeistus hyvän käytöksen ja edukseen esiintymisen maailmaan ei ollut 1300-luvun lopulla mitenkään uusi asia. Teoksia oli kirjoitettu erityisesti nuorille pojille³, ja naisille osoitettua kirjallista ohjeistusta on kirjoitettu viimeistään 1200-luvulta lähtien.⁴ Keskiäikaisten käytösoppaiden syntyajankohdaksi esitetään 1100-lukua niiden varhaisimpien esiintymismuotojen ollessa romaanikirjallisuudessa; ranskalainen Chretien du Troyes kirjoitti 1180-luvulla kuningas Arthurin legendasta kertovassa *Le conte du Graal* -teoksessa ritari Percivalin matkansa varrella tapaamilta erilaisilta henkilöiltä saamista ohjeistuksista joilla oli suuri vaikutus Percivalin kehitykseen kohti ihanteellista ritariutta. Teos jäi kirjoittajaltaan kesken, joten nuoren miehen muodonmuutos ritarin ihanteelliseksi perikuvaksi jäi lukevalta yleisöltä näkemättä, mutta keskeneräisenäkin se vaikutti huomattavasti myöhempisiin kirjoittajiin⁵ -olivathan Chretien du Troyesin Arthurin legendaa käsittelevät teokset eräitä keskiajan suosituimmista ja kopioituisimmista usean vuosisadan ajan⁶ *Le conte du Graalin* perintönä voisi nähdä esimerkiksi sen, että hyvin suuri osa myöhemmistä ohjeistuksista on kirjoitettu tarinamuotoon. Opastusta tarjosivat myös moraalisesti opettavaiset tarinat ja runot, joita esiintyy paitsi runsain määrin *le Ménagierissa*, myös osana mm. Englannissa 1300-luvun lopulla kirjoitettuja Chaucerin *Canterburyn tarinoita*. Tarinoissa yhdistyivät viihdyttävyyden ja opettavaisuus, ehkä tämä onkin se syy niiden suosioon.

Ketkä sitten kirjoittivat naisille suunnattuja käytösoppaita? Lähemmän tarkastelun kohteena olevien teosten kirjoittajista tiedetään jonkin verran, vain *Le Ménagier de Parisin* kirjoittaja pysyy tuntemattomana. *Le Ménagier*'in kertoja esiintyy iäkkäämpänä aviomiehenä, joka opastaa nuorta ja kokematon vaimoaan paitsi esiintymään niin kuin hyveellisen vaimon kuuluu, myös hoitamaan kotitaloutta asiaankuuluvasti. Kirjoittajasta on esitetty erilaisia teorioita, teoksen tekstin perusteella hän on kuulunut Berryn herttuan lähipiiriin⁷, mutta varmuutta itse kirjoittajan henkilöllisyydestä ei ole. Geoffrey de la Tour Landry'n kir-

² Englanninkielinen termi book of conduct tai courtesy book

³ Krueger 2009, IX-X.

⁴ 1200-luvun naisille suunnatuista käytösoppaista esimerkkinä Robert de Bloisin teos Chastoiement des dames ja Pierer Ruelen kirjoittama L' Ornement des dames.

⁵ Krueger 2009, X.

⁶ Encyclopaedia Britannica "Chretien du Troyes"

⁷ Le ménagier de Paris 1393, 1.

joittama *The book of the knight of the tower* on aatelismiehen tyttärilleen vuosina 1371-72 kirjoittama opas. Opasta on pidetty naisten opetuksessa edelläkävijänä, sillä kirjoittaja kehottaa tekstissään tyttäriään lukemaan. Susan Urdy toteaa tästä teoksesta kuitenkin, että isällisen huolenpidon tarkoituksena lienee pikemminkin ollut kasvattaa tyttäristään edustavia vaimoja naittaviksi jollekin valtakunnan ylhäisistä. Näin tyttäret tuottaisivat suvulleen kunniaa käyttäytymällä esimerkillisesti ja hyvä naimakauppa toisi suvulle jälkeläisiä, arvostusta ja kontakteja muihin merkittäviin sukuihin.⁸ Christine de Pizanin *Livre de trois vertus* (käännetty nimellä *The treasure of the City of Ladies*) eroaa edellisistä teoksista ollen tässä käsitellyn alkuperäisaineiston ainoa teos joka on tietävästi naisen kirjoittama. Se ei kuitenkaan ole ainoa, joka käyttää hyväkseen käytösoppaiden jo Percivalin äidistä lähtenyt perinnettä naisen roolista opastajana. Vaikka Christine de Pizania onkin pidetty feminismiin edelläkävijänä, kovin radikaalina häntä ei voi pitää, hänen argumenttinsa ja päämääränsä ovat kuitenkin hyvin samassa linjassa miespuolisten kirjoittajien tekstien kanssa. Pikemminkin Pizanin voisi nähdä tienavaajana joka pyrki teoksillaan osoittamaan naisten olevan tarvittaessa hyvin pystyviä ja tarvitsevan ja ansaitsevan arvostusta.

Tutkimuskirjallisuutta sopivasta käytöksestä oli myös saatavilla runsain määrin, mutta hyvä osa asiaa käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta on hyvin Englanti-painotteista. Tutkimuksessani Englanti ja Ranska olivat keskenään tekemisissä tällä tutkielmalla tarkastellulla ajanjaksolla paljon, erityisesti Englannin yläluokka sai vaikutteita Ranskasta, ja esimerkiksi oikeuden kieli 1300-luvun Englannissa oli ranska⁹. Samaan aikaan velloi maiden välillä myös 100-vuotinen sota. Jossain määrin Englantia koskevia tietoja saattaa siis olla mahdollista yleistää koskemaan myös Ranskaa, mutta toki tulkinnassa olisi niiden kohdalla syytä noudattaa huomattavaa varovaisuutta. Yhtään kokonaisuudessaan tätä alaa käsittelevää kirjaa ei lähdemateriaalissani ole, tietoja on kerätty useammasta eri teoksesta joista tärkeimpiä ovat henkilön mainetta ja sen menettämistä käsittelevä Barbara Hanawaltin *Of good and ill repute: Gender and social control in Medieval England* sekä keskiajan naisia käsittelevä Margaret Wade Labargen *Small sound of the Trumpet, Women in medieval life*. Artikkelimuodossa käytöstä sekä opaskirjallisuutta on käsitelty enemmän, ja ilahduttavasti hyvin monesta eri näkökulmasta.

Kuten ihanteissa yleensäkin, on hieman kyseenalaista moniko keskiajan nainen todellisuudessa pyrki täyttämään oppaissa esitetyt ristiriitaisetkin käytöksen odotukset -Susan Urdy arvelee niiden saattaneen toimia jopa päinvastaiseen suuntaan¹⁰ Joka tapauksessa aikakaudelta säilyneet dokumentit sekä tässä tarkasteltuna aikana kirjoitettu kertomakirjallisuus kertovat huomattavasti oppaissa esitettyä monimuotoisemmasta maailmasta joka piti sisällään myös runsain määrin itsensä esiin tuovia, määrääleviä, huolimattomia, epärehellisiä tai moraalisesti kyseenalaisesti toimivia naisia¹¹ Margaret Wade Labarge toteaaakin, että

⁸ Urdy 2002, 95-96.

⁹ Hanawalt 1998, 130-131.

¹⁰ Urdy 2002, 90.

¹¹ Wade Labarge 1998, 154-155, XII.

ei ollut harvinaista että ihannevaimoa, tarun kärsivällistä Griseldaa tavoitellut mies päätyikin naimisiin Canteburyn tarinoiden itsenäisen ja suorapuheisen Bathin rouvan kanssa

2. Ihanteellisen naisen ominaisuudet

2.1. Maine

Maine oli keskiajan ihmiselle hyvin tärkeä asia, hyvämaineisella ihmisellä oli yhteisön tuki ja tätä kautta ”takaus”, joka saattoi vaikuttaa niin sosiaaliseen, taloudelliseen, kuin jopa rikosoikeudelliseen puoleen elämässä -huonomaineinen ihminen saatettiin jopa tuomita ankarammin. Äärimmäinen muoto maineensa menettämisen seurauksista oli yhteisöstä karkottaminen. Elämä yhteisön ulkopuolelle joutuneella oli keskiajalla hankalaa ja vaarallista.¹²

Naisen maine oli paljolti riippuvainen hänen siveydestään. Romanttisissa seikkailuissa juoruilun kohteeksi joutumisen vaara oli ilmeinen, ja tätä kautta juoruilun kohteeksi joutuminen saattoi vaikuttaa hyvinkin paljon naisen -ja sitä kautta koko hänen perheensä- sosiaaliseen asemaan. Christine de Pizan kehotti opastamaansa ylhäisönaista, että hyvän maineen säilymiseksi kannatti vältellä paitsi toki varsinaisia romanttisia suhteita, myös ystävyysuhteita miesten kanssa, sillä niistä lähdettiin juoruilemaan herkästi.¹³ Tämä on sikäli mielenkiintoinen huomio, että vaikka miesten ja naisten elinpiirit olivat hyvin erilliset, epäromanttisia ystävyysuhteita miesten ja naisten saattoi kuitenkin jossain määrin olla, tunteimatonta ilmiötä tuskin olisi teoksessa otettu esille ja paheksuttu. Naisen katsottiin olevan itse suurimmaksi osaksi vastuussa itseensä kohdistuvasta juoruilusta ja sitä kautta maineestaan, joten oli elettävä ja käyttäydyttävä niin, että aihetta juoruiluun ei pääsisi lainkaan syntymään. Juoruilijoihin suhtautuminen on myös paheksuvaa kaikissa tässä käsitellyissä teoksissa, vaikka *Le Ménagier*in kirjoittaja-aviomies katsoo naisen luontoon kuuluvan juoruilun ja jopa kykenemättömyyden pitää salaisuuksia. Kuitenkin juoruiluun taipuvainen luonteenpiirre oli mahdollista voittaa.¹⁴

Le Ménagier korostaa myös hyvän käytöksen motiivina hyveellisen maineen säilyttämistä. Tästä syystä paitsi käytös, myös seura oli valittava tarkoin, ja erityisesti korostetaan useaan kertaan mainiten nuorten joutilaiden, paikallisten herrojen hoveissa aikaansa viettävät hännystelijöiden seuran välttäminen. Heidän kanssaan keskustelua piti yksinkertaisesti välttää ja poistua paikalta nopeasti mutta kohteliaasti jos keskustelua yritetään herätellä; seura teki kaltaisekseen ja huonomaineisessa seurassa esiintyvä vaaransi omankin maineensa.¹⁵ Maineiden säilyminen nähdään *le Ménagier*issa hyvin tärkeänä asiana, karkeasti yleistäen jopa niin, että maine on sen mukaan tärkeämpi kuin todelliset teot tai tekemättä jättämiset. Toisin sanoen jos perheen maineen sai pelastettua esittämällä tilanteen olevan muuta kuin se on, tämä oli

¹² Hanawalt 1998. 1-3.

¹³ Pizan 1405, 94-96.

¹⁴ *Le Ménagier de Paris*, 1393, 142-146.

¹⁵ *Le Ménagier de Paris*, 1393, 142.

aivan hyväksyttävää vaikka muuten teoksista riippumatta valehtelu tuomitaan jyrkästi.¹⁶ Mainetta korostetaan myös, kun nuorta ylhäisötyttöä kehoitetaan käyttäytymään harkitsevaisesti ja rauhallisesti, jopa pikkuvanhasta.¹⁷ *Le Ménagierin* vaimon odotettiin mahdollisuuksien mukaan peittävän miehensä virheet ja pitävän henkilökohtaiset ja ammatillisetkin salaisuudet.¹⁸

2.2. Ulkonäkö

Monet käytösoppaista käsittelevät naisen ulkonäköä hyvinkin yksityiskohtaisesti ja käytännönläheisesti, jopa "kauneusvinkkien" tasolla. Katsantokanta vaihtelee, joissain oppaissa korostetaan vaimon kauniin ulkonäön merkitystä luomassa miehelle viihtyisää kotiympäristöä, toiset esittävät huolitellun ulkonäön olevan osa edustavuutta -ja nimenomaan perheensä edustajana huoliteltu, kaunis mutta ei turhamaisen pynttäytynyt nainen toi kunniaa myös miehelleen. Toisaalta jos valittava oli kauneuden tai hyvän käytöksen välillä, vaimoa etsittäessä kaunis, mutta huonosti käyttäytyvä nainen oli huomattavasti huonompi valinta kuin vaatimattoman näköinen, mutta kauniin käytöksen ja esiintymisen osaava vaimoehdokas.¹⁹ Vaatimattomuuden ja huolittelemattomuuden välille tehdään selvä ero *Le Ménagierissa*; kirjoittaja epäilee vaatimattomuuteensa ja ahkeraan työntekoonsa vetoavan ja siksi huolittelemattoman naisen tuskin kuitenkaan tyytyvän vähempään kuin muiden jos sellainen tilanne vastaan tulisi.²⁰

Missään tässä käsitellyistä teoksessa ei määritellä kovin tarkasti huolitellun ulkonäön lisäksi sitä, mitä kauneuden käsite pitää sisällään. Vaikka ulkonäöstä huolehtimiseen kannustetaan, turhamaisuutta, yhtä kuolemansynneistä, ymmärrettävästi karsastetaan. Runsas määrä muodikkaita vaatteita, enemmän kuin olisi kenellekään ollut tarpeen, saatettiin katsoa jopa kuoleman jälkeen sielun sijoituspaikkaa punnitessa painoksi vaa'an helvettiin johtavalla puolella.²¹ Jokainen tässä käsitelty käytösopas suhtautuu hieman negatiivisesti uusimpien muotivirtauksien innokkaaseen seuraamiseen. *Le Ménagier* toteaa, että muodikkaita vaatteita voi kyllä pitää, kunhan ei ole ensimmäisten joukossa sitä tekemässä vaan odottaa ensin muodin yleistymistä. Muodin alullepanijat kun saattavat olla moraaliltaan kyseenalaisia, ja olisi ollut todella huono asia tulla yhdistetyksi sellaisiin ihmisiin.²² Kunniallisen naisen tunnistaminen ulkonäöstä jo kaukaa oli tärkeää. Ympäri Euroopan oli käytössä erilaisia, hyvin paikallisia, tapoja merkitä prostituoidut erilaisilla väreillä, kankailla, vaatekappaleilla tai kieltämällä tietyt vaatekappaleet, kuten esimerkiksi esi-
liina.²³

¹⁶ Tästä kertoo äärimmäisyydessään lyhyt tarina luvussa 8, jossa aviomies pelastaa toisen miehen perään vieraaseen maahan lähteneen, sittemmin tämän toisen miehen hylkäämän ja pulassaan vieraalla maalla prostituutioon ajautuneen vaimonsa maineen lavastamalla tämän poissaolon pyhiinvaellusmatkaksi ja järjestämällä juhlallisuudet vaimoa kotiin noudettaessa.

¹⁷ Pizan 1405, 67.

¹⁸ *Le Ménagier de Paris*, 1393, 142-146.

¹⁹ *La Tour Landry* 1372, 28-31.

²⁰ *Le Ménagier de Paris*, 1393, 57.

²¹ *La Tour Landry* 1372, 57-59. Geoffroy de la Tour Landry mainitsee tällaiseksi liialliseksi määräksi kymmenen päälimmäisen vaatekerroksen mekkoa.)

²² Udry 2002, 96.

²³ Wade Labarge 1988, 200-201.

Christine de Pizan kritisoi lähinnä lammasmaiseksi laumakäyttäytymiseksi kuvaamaansa muodin seuraamista ja päivittelee äärimuotoja, joita 1400-luvun alun muodissa olikin tarjolla runsain määrin ylileveiden helmojen, maahan asti roikkuvien hihojen ja korkeiden päähineiden muodossa. Turhamaisuus ja vaatteiden ja asusteiden ylenpalttinen haalinta toki on Christine de Pizaninkin mukaan tuomittavaa ja kohtuullisuus suurimpia hyveitä, mutta toisaalta hän muistuttaa, että oman asemansa mukaan pukeutuminen on ylhäiselle naiselle monesti tarpeellista; joskus asemaa pitää nimenomaan tuoda esille myös ulkonäöllä. Komeasti pukeutunut vieras saa Christine de Pizanin mukaan myös vierailun kohteen tuntemaan itsensä tärkeäksi.²⁴ Suurin terä Christine de Pizanin varoituksissa kohdistuukin yli varallisuutensa pukeutumiseen ja liian suurien summien kuluttamiseen vaatetukseen, varsinaisia tarkkoja luokkarajoja ei pukeutumisessa hänen mukaansa enää kirjoitushetkellä, toisin kuin sitä ennen, harrastettu.²⁵

Geoffrey de la Tour Landry suhtautuu kosmetiikkaan ja kosmeettisiin toimenpiteisiin hyvin negatiivisesti, osoittaen tarinan kautta, että koska kauneus on luomistyön tulos, sen muunteleminen ja paranteleminen on osoitus tyytymättömyydestä luomistyötä kohtaan ja näin rangaistava kuoleman jälkeen ankarasti.²⁶ Tämä la Tour Landryn kriittisyys ulkonäön parantelemista kohtaan saattaisi olla tulkittavissa myös niin, että huolestunut isä yrittää pitää huolta tyttäriensä moraalista ja ulkonäön antamasta viestistä, joka saattaisi pahimmillaan vähentää heidän naimakelpoisuuttaan.

Paitsi kosmetiikka ja pukeutuminen, ulkonäköön ja esiintymiseen liittyy oppaiden mukaan oleellisesti ryhti, itsensä kantaminen ja tapa kulkea. Hyveellinen nainen kulki pystypäin, mutta katse maahan luotuna; jokainen kolmesta alkuperäisestä käytösoppaasta suorastaan kauhistelee kotinsa ulkopuolella ympäristöään aktiivisesti päättään kääntämällä ja katseellaan seuraavaa naista. Sekä Christine de Pizan että Geoffrey de la Tour Landry mainitsevat tällaisen esiintymisen saavan naisen näyttämään kurjelta -ja varmistukseksi jälkimmäinen kertoo vielä tarinan, jossa tällä tavalla esiintynyt kuvankaunis neito jää paitsi kuninkaallisesta naimakaupasta.²⁷ *Le Ménagier* puolestaan kuvaa pystypäin kulkevaa naista naarasleijonan kaltaiseksi.²⁸ Barbara Hanawalt toteaa, että enemmän kuin ulkonäkökysymys, kävely ottamatta katsekontaktia olisi tapa suojautua ja saada oma tilansa vaikka julkisella paikalla kulkisikin. Ulkonäöllä perusteleminen saattaisi sikäli olla enemmänkin tämän opetuksen perille saamisen tehokeino. Aikakauden taiteessa katseensa laskeneet naiset eivät erotu erityisen yleisinä, joten yleisen kauneusihanteen mukaisena selittäminen ei kuulosta täysin todennäköiseltä, mutta toisaalta katseensa laskeminen ilmentää nöyryyttä ja itsensä hillintää.

²⁴ Pizan 1405, 25-26.

²⁵ Pizan 1405, 115-117.

²⁶ Udry 2002, 98-99.

²⁷ La Tour Landry 1372, 28-31.

²⁸ *Le Ménagier de Paris*, 1393, 57.

2.3 Puheet ja tunteiden hallinta

Hyvää käytöstä ja toivottuja ominaisuuksia peilataan pitkälti kristinuskon kuolemansyntien ja niitä vastaavien hyveiden kautta. Niiden lisäksi suurin painoarvo on rauhallisuudessa ja harkitsevuudessa. Hyveellinen nainen harkitsee *le Ménagierin* mukaan sanomisensa tarkkaan ja puhuu julkisessa tilanteessa vain valituille henkilöille, koskaan päästämättä tunnetta puheiden harkinnan edelle. Christine de Pizan kertoo viisaan naisen puhetyylistä lähes sanasta sanaan samoin, puheiden pitäisi olla lempeitä, rauhallisia ja harkittuja. Harkinta ja rauhallisuus korostuvat myös liiallisen nauramisen -ja erityisesti ilman syytä nauramisen- välttämässä. Iloisuus kuului nuoruuteen, mutta nuorekin naisen piti iloitessaan pitäytyä kohtuudessa.²⁹ Avoimuus ja vapautunut puhuminen saattoi kertoa jopa kevytkenkäisyydestä, varsinkin jos esiintyi tällä tavoin miesseurassa.³⁰ Liiallinen suulaus on *Le Ménagierin* kirjoittajankin mukaan ollut aiheuttamassa monia vaaroja, vapaasti puhuttaessa on riski pilailleen tai harkitsemattomasti puhua asioita, jotka jälkeenpäin muistetaan ja otetaan esille epäedullisessa yhteydessä.

Ihanteellinen nainen oli paitsi puheiltaan, myös käytökseltään tyyneyden lempeä perikuva, ja siihen näkyvät tunteen ilmaukset sopivat huonosti. Siinä missä porvarisnainen edusti sukuaan ja perhettään, ylhäisönaisen tuli muistaa olevansa esikuva; paitsi liialliset ilon ilmaukset, myös negatiiviset tunteet oli oppaiden mukaan hillittävä, mutta tarpeen vaatiessa tuli silti olla valmis ottamaan voimakkaastikin kantaa jopa valtion asioihin.³¹ Tunteiden hillitseminen koski myös elämän suurimpia suruja, edes leskeksi jäädessään ylhäisönaisen ei tullut näkyvästi suremalla ja eristäytymällä jäädä pois hovinsa toiminnasta “so-pivaa aikaa” pidempään.³² Provosoitua ei saanut vaikka varta vasten ärsytettäisiinkin; Geoffroy de la Tour Landry neuvoo poistumaan paikalta jos keskustelun vastapuoli selvästi haastaa riitaa.³³

2.4. Hyvänä kristittynä

Kristinuskko oli keskiajalla oleellisesti mukana elämän jokaisella alueella. Jokainen tässä käsitelty käytösopas antaa ohjeita uskonnon harjoittamiseen ja elämiseen niin, että hyvän kristityn tunnusmerkit täyttyvät. Paitsi hyvin elämän takia, kuoleman jälkeinen osa on teoksissa huolenaiheena yleisesti, ja monin paikoin todetaan hyvän käytöksen tulevan palkituksi tai pahan rangaistuksi viimeistään kuoleman jälkeen, ellei sitä ennen. Esimerkit saattoivat olla rajujakin, erityisesti La Tour Landryn teoksessa ei säästellä sanoja helvetin kauhuista puhuttaessa.

²⁹ Pizan 1405, s. 31, 52-53.

³⁰ La Tour Landry 1372, 31-33.

³¹ Wade labarge 1998, 58.

³² Pizan 1405, 58-59.

³³ La Tour Landry 1372, 33-35.

Kirkolliset hetkipalvelukset säätelivät myös maallikoiden päivärytmiä. Tuntimääräisten kellonaikojen sijasta teoksissa puhutaan ajankulusta hetkipalvelusten nimillä, kirkonkellojen soiminen oli tutumpi ajan kulun jäsentämisen väline 1300-luvun lopussa kuin suhteellisen harvinaiset kellot.³⁴ Erityisesti Pizan käsittelee päivärytmiä antaen ylhäisönaiselle ohjeita asemalleen soveliaasta päivän kulusta. Tähän jokapäiväiseen rytmiin kuuluu kaksi rukoushetkeä ja kirkossa käyntiä.³⁵ Ripillä piti käydä säännöllisesti, sielun hyvinvointia verrattiin *Le Ménagierissa* ruumiin hyvinvointiin ja rippi-isää hyvään lääkäriin.³⁶ Erityisesti äkkiä kuoleminen syntejään tunnustamattomana oli pelon aihe.³⁷

Yksityiskohtaisuus uskonnon harjoittamisen opastuksessa käy Pizanin ja *Le Ménagierin* teksteissä myös niin, että kirjoittajat neuvovat jopa sanatarkkaan lausuttavien rukousten kanssa, *Le Ménagierissa* jopa kahdella kielellä, latinaksi ja ranskaksi. Kirjoittaja antaa myös kuolemansyntien välttämiseen yksityiskohtaisia ohjeita, jopa päivän ruokailurytmiä myöten – liian usein syöminenhan olisi ollut mässäilyä.³⁸ Aterioihin vaikuttivat myös uskonnon määräämät paastopäivät, joita oli viikossa kolme, juhlapyhien yhteydessä pidempiäkin jaksoja. Ankara paasto sisälsi vain vettä ja leipää ja oli La Tour Landryn mukaan erityisen hyveellinen valinta naimattomille naisille, sillä se vahvisti hengen valtaa erilaisille houkutuksille alttiin ruumiin yli. Täysin hyväksyttävä tapa viettää paastopäivää oli myös olla vain syömättä maitotuotteita ja lihaa.³⁹ *Le Ménagierin* loppuosaan kirjoitetut ruokaohjeet tarjoavatkin paastopäiväversion monesta ruokalajista vaihtaen lihan kalaan ja maidon manteleista keitettävään mantelimaitoon -vaatimattomasta ruuasta ei siis voinut puhua.⁴⁰

Myös almujen antaminen ja hyväntekeväisyys kuuluivat hyviin tapoihin. Hyväntekeväisyys oli yleisesti katsottu kirkon työksi, mutta Pizan ei perustele tapaa erityisesti hyvän kristityn ominaisuutena kute La Tour Landry, vaan yleisemmin varakkaan velvollisuutena, nöyryyden harjoittamisena ja esimerkkinä olemisena.⁴¹ La Tour Landry taas vetoaa pyhimysten esimerkkiin ja köyhien auttamiseen sekä almujen antamiseen Jumalalle mieluisana toimintana.⁴²

3. Nainen kotona ja miehensä kanssa

3.1. Avioliitto keskiajalla

Avioliitto nähtiin keskiajalla ylhäisön piirissä lähinnä sukujen välisenä sopimuksena. Kirkko määräsi, että avioliittoon vihittävien suostumus vihkimiseen oli oltava, mutta neuvottelut etenkin nuorten avioliitosta

³⁴ Barnhouse 2006, 42.

³⁵ Pizan 1405, 32-36.

³⁶ *Le Ménagier de Paris* 1393, 64.

³⁷ Barnhouse 2006, 49, 60.

³⁸ *Le Ménagier de Paris* 1393, 64, 66-79.

³⁹ Barnhouse 2006, 53-59.

⁴⁰ *Le Ménagier de Paris* 1393, 271-339.

⁴¹ Pizan 1405, 24-27.

⁴² Barnhouse 2006, 195-197.

tehtiin tavallisimmin vanhempien toimesta.⁴³ Mies oli usein vaimoan huomattavasti vanhempi, joten oli hyvin tavallista, että vaimo jäi leskeksi nuorellakin iällä. Vanhemmilla, kertaalleen tai useamminkin leskeytyneillä naisilla oli enemmän sananvaltaa oman puolisonsa valintaan, mutta ylhäisön naisen avioitumista tietyn henkilön kanssa saatettiin vahvasti, määräyksen omaisesti, suositella jopa hallitsijan toimesta jos se oli etujen mukaista.⁴⁴ Vaimo toi mukanaan avioliittoon myötäjäisensä, joka saattoi olla maata, rahaa tai muuta omaisuutta. Avioliitossa miehestä tuli vaimonsa omaisuuden haltija, mutta perustelluista syistä vaimo saattoi myös saada oikeuden hallita omia myötäjäisiään jos mies ei siihen pystynyt.⁴⁵ Vaikka rahaasiat olivatkin miehen hallussa, vaimolle oli kunniaksi säästäväisyys ja kyky saada rahat riittämään.

Järjestetyissä avioliitoissa sopuisa avio-onni ei välttämättä ollut itsestänselvyys, vaikka yhteisymmärrystä ja harmoniaa pidettiin ihanteena. Christine de Pizan neuvoo toimintaohjeet myös tilanteeseen, jossa mies käyttäytyy huonosti tai välinpitämättömästi vaimoan kohtaan, on ehkä ottanut rakastajattarenkin.⁴⁶ Toimintaohjeet ovat yksinkertaiset (ja hyvin samanlaiset myös *La tour Landrylla*⁴⁷ ja *le Ménagierissa*)⁴⁸, vaimon piti käyttäytyä kuin ei tietäisi tai huomaisi, erityisesti asiaa ei pitänyt ottaa puheeksi muiden kuullen. *La Tour Landry* toteaa, että asiasta voi puhua sen verran, että vaimo kertoi huomanneensa tilanteen ja pyysi miestä edelleen pitämään vaimostaan huolta ja osoittamaan kiintymystä tällekin. Vaimon olisi omasta puolestaan suotavaa toimia miestä kohtaan vielä rakastavammin ja huomioida tätä erityisesti. Jos sekään ei auttanut, tilanteeseen piti vain tyytyä palaamatta puheenaiheeseen enää. Mies viimein oman tunnon kolkuttaessa ymmärtäisi miten huonosti on kohdellut hyvää vaimoan.⁴⁹ Vaimon kärsivällisyydellä siis ansaittiin huononkin miehen kiintymys ja rakkaus, avioero näistä syistä ei ollut vaihtoehto kirkon sallimissa rajoissa.⁵⁰ Ylhäisöperheestä miehen ja vaimon elämänpiirit olivat hyvin erilliset, ja vaimo ei välttämättä edes nähnyt miestä kovin usein. Silti miehen asioista piti olla kiinnostunut, ja jos mieheltä itseltään ei voi asioista kysyä, tiedustella voi vointia ja kuulumisia vaikkapa miehen lääkäriltä tai lähimiltä palvelijoilta.⁵¹

Suurin ero kolmen tässä tutkielmassa käsitellyn käytösoppaan välillä löytyy huomioissa jotka liittyvät naisen pärjäämiseen omillaan, ilman miestä. Miesten kirjoittamat teokset eivät huomioi tällaista tilannetta lainkaan, kun taas Christine de Pizan antaa runsaasti ohjeita sen tilanteen varalle että mies on poissa, esimerkiksi matkoilla, ja vaimo on jäänyt hoitamaan kodin ja hallinnoidun alueen asioita.⁵² Samaten miesten kirjoittamat teokset pitävät itsestänselvyutenä, että leskeytymisen jälkeen vaimo avioituu uudel-

⁴³ Setälä 1996, 62.

⁴⁴ Wade Labarge 1998, 72.

⁴⁵ Setälä 1996, 66-67.

⁴⁶ Pizan 1405, 38-39.

⁴⁷ *La Tour Landry* 1372, 36-39.

⁴⁸ *Le Ménagier de Paris* 1393, 174-176.

⁴⁹ Pizan 1405, 38-39.

⁵⁰ Setälä 1996, 62.

⁵¹ Pizan 1405, 37.

⁵² Pizan 1405, 109-111.

leen -poikkeuksena tähän la Tour Landryn mainitsema keskittyminen lasten kasvatukseen, jonka kirjoittaja näki erittäin hyveellisenä valintana⁵³. Christine de Pizan taas ei uuden avioliiton solmimista aivan varauksettomasti jokaiseen tilanteeseen suosittele, jos tahtoa siihen ei ole ja mahdollisuudet turvattuun elämiseen ovat muuten olemassa. Nuorelta leskeltä Christine de Pizan kertoo uutta avioliittoa odotettavan enemmän kuin varttuneemmalta.⁵⁴ Alaikäisen perijän huoltajana toimivalla leskellä oli keskiajan naisista suurimmat mahdolliset vaikutusmahdollisuudet oman elämänsä asioihin. Uudelleen avioituminen oli kuitenkin myös mahdollisuus nousta sosiaalisessa asteikossa, jos uusi aviomies oli vaikutusvaltaisempi tai arvokkaampaa sukua.⁵⁵

Lasten kasvatuksesta alkuperäisteokset kertovat yllättävän vähän, vaikka äitiyttä arvostettiin ajanjaksolla paljon. La Tour Landryn ja *le Ménagierin* kohdalla tämä tosin saattaa johtua siitäkin, että asia ei ole niiden oletetuille vastaanottajille, la Tour Landryn naimattomille tyttärille ja *le Ménagierin* nuorelle vaimolle vielä ajankohtainen. *Treasure of the city of ladies* taas kattaa laajemman lukijakunnan, niin iän kuin sosiaalisen asemankin puolesta, joten se ottaa kantaa myös lastenhoitoon. Ylhäisöperheessä se oli valtaosin palkattujen lastenhoitajien vastuulla, mutta hoitajat vastasivat lasten äidille, ja äidin oli suotavaa tavata lapsiaan usein. Opettaja löytäminen pojille oli isän vastuulla, tyttöjen opetuksen kirjoittaja kertoo olevan äidin tehtävä.⁵⁶

3.2. Aviomiehen totteleminen ja neuvominen

Aviomies ei suinkaan ollut vaimonsa suhteen orjanomistajan asemassa. 1250-luvulla kirjoitettu Robert de Bloisin varsin naisvastaiseksikin kuvattu teos *Chastoiements des dames* vertaa vaimon tottelemisvelvollisuutta siihen, mikä munkilla on apottiaan kohtaan.⁵⁷ Vaimon tottelemisvelvollisuus juontui Raamatuista ja oli yksi Eevan syntiinlankeemuksen seurauksista.⁵⁸

Ulospäin avioparin tuli esiintyä yksimielisinä. *Le Ménagierin* mukaan julkisesti, muiden seurassa esiinnyttäessä hyväkäytöksen vaimon ei koskaan tule kyseenalaistaa miehensä käskyjä tai sanomisia, vaikuttivatpa ne miten tarpeettomilta tai omituisilta tahansa -tätä korostetaan teoksessa usean pienen tarinan kautta. Kirjoittaja toteaa, että vaimolla kyllä on oikeus ehdottaa mielestään parempaa ratkaisua ongelmaan tai tarkoituksenmukaisempaa tekotapaa suunnitelmaan, mutta tämä tulisi aina tehdä kahdestaan ollessa, ei koskaan muiden kuullen. Toisaalta *le Ménagierin* mukaan aviomiehen antaman tehtävän toteut-

⁵³ La Tour Landry 1372, 75-76.

⁵⁴ Pizan 1405, 60, 141.

⁵⁵ Wade Labarge 1998, 73.

⁵⁶ Pizan 1405, 41-43.

⁵⁷ Udry 2002, 93.

⁵⁸ *Le Ménagier de Paris* 1393, 104-105.

taminen on vaimolle aina kunniaksi vaikka lopputulos olisikin epäonnistunut, vaimo voi todeta vain totelleensa miehensä pyyntöä eikä hänen näin tarvitse pelätä kasvojensa menettämistä.⁵⁹

Le Ménagierin ihannevaimo oli kuitenkin verbaalisesti lahjakas ja kykeni ylipuhumaan miehensä vihapäissään tekemistä varomattomista ja vahingollisista suunnitelmista. Viisailta neuvoilla ja rauhoittelulla miehestä sai vankkumattoman liittolaisen -mutta jos tilanteen rauhoittaminen ei onnistunut ja vaimo itse joutui vihanpuuskan kohteeksi, asiasta ei saanut valittaa ulkopuolisille.⁶⁰ Lait eivät tuominneet perheväkivaltaa, kunhan seurauksena ei ollut kuolema tai vakavat vammat.⁶¹ La Tour Landryn oppaassa taas vaimon neuvonantajan-tehtävä on sivuutettu kokonaan, nainen nähdään teoksessa kaikkineen pinnallisena, alati taipuvaisena typeryyksiin ja jonkinverran "paimennettavana". Miestään neuvokkaampi vaimo tuntuikin olevan teoksessa lähes tuntematon käsite, vaikka yhdessä tarinassa vaimo onnistuukin jekuttamaan miestänsä.⁶² Rauhantekijän, ylhäisönaisen perinteisen roolin, puuttuminen teoksesta on hieman yllättävää, onhan kyse ritarin tyttäristä.

3.3. Kotitalouden hoitajana ja johtajana

Koti oli naisen toiminnan ydinaluetta. Sekä *le Ménagier* ja Christine de Pizan ovat yhtä mieltä siitä, että toimeentuloon ja taloudenpitoon liittyvissä tärkeissä asioissa vaimon tuli olla asioihin perehtynyt siinä missä miehenkin, kenties jopa hieman enemmän, sillä mies oli ennen kaikkea vastuussa talon ulkopuolelle suuntautuvasta toiminnasta. Christine de Pizanin kuvaamaa ylhäisönaista opastetaan tutustumaan taloutensa tilikirjoihinkin.⁶³

Talon rouvalla oli päätäntävaltaa palveluskunnan palkkaamisen suhteen, ja tätä valtaa tuli käyttää, myös palkkaneuvotteluihin.⁶⁴ Erityisesti rouvan lasten hyvinvointiin liittyvältä palkattavalta henkilökunnalta oli tarkastettava sukutausta, kokemus ja luonne. Christine de Pizan toteaa palveluskunnan ohjeistuksesta, että lempeys ja harkitsevaisuus ohjaavat talon rouvaa kohtelemaan palveluskuntaansakin kunnioituksella, mutta sääntöjä rikottaessa tai työn huonosti tehtäessä rouvan tulisi kuitenkin olla valmis uhkaamaan työn-

⁵⁹ *Le Ménagier de Paris* 1393, 123.

⁶⁰ *Le Ménagier de Paris* 1393, 105-118, 149-176. Esimerkkinä tästä on *Le Ménagier*issa esiintyvä pitkä tarina Melibeestä ja vaimostaan Prudencesta (nimi suoraan käännettynä tarkoittaa harkitsevuutta). Tässä tarinassa ylipuhuminen tapahtuu vailla tunteenkuohahduksia, järkeillen ja lukuisiin esimerkkeihin vedoten, jopa tarinan tapauksessa jossa aatelismies Melibee on raivoissaan lähdössä kostamaan väkivallalla Prudencen ja pienen tyttärensä pahoinpitelyn. Prudencen Melibeelle tarjoamat esimerkit, jotka johtavat lopulta Melibeen suunnitelmasta luopumiseen, ammentavat antiikin tarinoista, kansantarinoista ja raamatun kertomuksista. Tästä voinee vetää johtopäätöksen Prudencen laajasta yleissivistyksestä, joka on tälle tarinalle aivan oleellinen juonne, Melibee esitetään viihdykkeisiin menevänä, kotona vain vähän viihtyvänä ja sivistyksestä sen kummemmin välittämättömänä, mutta Prudence ei lainkaan vetoa omaan oppineisuuteensa vaan antaa Melibeelle vaikutelman, että mies on itse tehnyt päätöksensä.

⁶¹ Wade labarge 1998, 26.

⁶² La Tour Landry 1372, 62-63.

⁶³ Pizan 1405, 52-54.

⁶⁴ *Le Ménagier de Paris* 1393, 215.

tekijöitään erottamisella tai rangaistuksella.⁶⁵ Rouvan tuli valvoa palveluskunnan käytöstä, kielenkäyttöä myöten.⁶⁶

Le Ménagierin nuoren, hyväosaisen vaimon ei varmasti tarvinnut omia käsiään liata kotitöissä, mutta kertoja-aviomies korostaa silti, että vaimon tulee tuntea talouden työt jotta hän voi jakaa ne edelleen palveluskunnalle ja valvoa työn jälkeä. Nuoren pariisilaisvaimon ei tarvinnut johtovastuutaan kantaa aivan yksin, sillä teoksessa viitataan useasti begiini Agnesiin, jota kertoja-aviomies piti taloudenhoidossa luotettuina työnjohtajana ja jonka hän olettaa useassa teoksen kohdassa opastavan vielä hieman tietämätöntä rouvaansa.⁶⁷ Begiinit olivat erityisesti naisten suosima uskonnollinen liike, jossa naiset elivät siveydessä, harjoittaen hartautta ja hyväntekeväisyyttä, mutteivät kuitenkaan luostarimaisesti eristyksissä muusta yhteiskunnasta, monesti eläen yhteisasumuksissa.⁶⁸ Saattoi siis myös olla mahdollista, että begiini asui porvarisperheen kanssa samassa taloudessa toimittaen talon tehtäviä.

4. Naisen monet aktiviteetit

4.1. Perheen ulkopuoliset kontaktit

Koska naisen elämä keskittyi enemmän kotioloihin, kodin ulkopuoliset kontaktit olivat epäilemättä vähäisemmät kuin miehillä. Käytösoppaista voi silti päätellä, että naisilla oli paljonkin oman perheen ja kotitalouden ulkopuolisia kontakteja. Naisten elämän keskittyessä sisätiloihin ulkotilat olivat ilmeisen ongelmalliseksi katsottuja paikkoja. Yleisesti naisen katsottiin olevan parhaassa turvassa kotonaan, ja ulos lähteminen muodosti jo itsessään pienen riskin.⁶⁹ Teoksista voi kuitenkin päätellä myös, että esimerkiksi kirkkomatkat toimivat myös sosiaalisina näyttäytymisen ja tapaamisen tilanteina.

Kotioloissakin saattoi tavata vieraita, juhlat ovat oppaissa yleisesti mainittuja. Oppaiden mukaan juhlissa tanssittiin ja seurusteltiin, joskus sukupuolten kesken melko vapaastikin. Tämä antoi aiheita moniin varoituksiin. Ylhäisörouvan asemaan kuului tavata kotonaan myös virkamiehiä, neuvonantajia ja audienssia hakevia alamaisia. Kaikki kontaktit eivät olleet ylhäisörouvalle myötämielisiä, ja poliittiseen peliin kuului osata olla näyttämättä negatiivisia tunteitaan niille, jotka olivat häntä vastaan niin että heille jäi kuva myötämielisydestä. Korkeimman ylimystön naisia opastaessaan Pizan toteaa myös, että ylhäisörouvan tulisi olla alamaistensa lähestyttävissä, kuunnella ja ymmärtää heitä. Almujen antaminen köyhille oli myös kristillinen hyve, ja tehtävä mieluusti tapaamalla köyhiä henkilökohtaisesti, esimerkiksi kirkkomatkan yhteydessä.⁷⁰

⁶⁵ Pizan 1405, s. 422-43, 31.

⁶⁶ *Le Ménagier de Paris* 1393, 215-218.

⁶⁷ *Le Ménagier de Paris* 1393, 216-220.

⁶⁸ Wade Labarge 1998, 115.

⁶⁹ Hanawalt 1998, 74-77.

⁷⁰ Pizan 1405, 21, 33.

Naisten ystävyysuhteista puhutaan oppaissa jonkin verran. Geoffroy de Tour Landry kertoo useassa tarinassaan naispuolisista ystävyksistä, useimmin sukulaisnaisista tai naapureista, jotka tosin toimivat la Tour Landrylle tyypilliseen tapaan negatiivisina esimerkkeinä. Pizanin ystävyysuhteet ovat lähinnä hovin naisten keskinäisiä luottamussuhteita. Toisaalla teoksessaan Pizan kuvaa hovinaisten olevan joskus myös asemastaan epävarmoja ja huomiosta mustasukkaisia ja kertoo kateuden syntyvän tästä asetelmasta. Kateushan oli kuolemansynti, joten tästä taipumuksesta oli syytä päästä eroon harjoittelemalla nöyryyttä.⁷¹

4.2. Harrasteet ja ajanviete

Vaikka harkitsevaisuus ja tietynlainen vakavuus kuuluivat ihanteellisen hyväosaisten ranskalaisnaisen olemukseen, elämään mahtui käytösoppaiden mukaan myös viihdettä ja leikkiä. Ranskalaisen hovin ylhäisönaisen päiväjärjestykseen kuului muutaman tunnin ”vapaa-aika” jolloin ylhäinen nainen vetäytyi huoneeseensa seurueensa kanssa. Jos välitöntä, tärkeää tekemistä ei ollut, niin joutilaisuutta välttääkseen tuolloin saattoi ottaa tehtäväkseen käsityön. Vapaa keskustelu, hauskanpito ja nauraminen kuuluivat tähän tilaisuuteen Pizanin mukaan oleellisesti. Myös kävely puutarhassa kuului kesäaikaiseen päiväohjelmaan, samalla voitiin tavata ihmisiä ja keskustella asioista, mutta Pizanin mukaan ennen kaikkea tämä tehtiin virkistykseen takia.⁷²

Mielenkiintoista *le Ménagierissa* on, että vaikka kertoja-aviomies vaihtaa hevosia ja niiden hoitoa koskevassa luvussa puhuteltavaansa nuoresta vaimostaan luotetuksi palveluskuntansa edustajaksi mestari Jehaniksi, haukkoja ja haukkametsästystä koskevassa luvussa kertoja palaa taas puhuttelemaan vaimoaan.⁷³ Myös Christine de Pizan tekee lyhyen maininnan yläluokan naisista sekä metsästämisessä että haukkametsäällä.⁷⁴ Haukkametsästäys siis ilmeisesti katsottiin naisille hyvin sopivaksi harrasteeksi, vaikka kuvallista aineistoa keskiajan naisista haukkametsällä onkin hyvin vähän. Varsinaista ruuanhankinnallista merkitystä haukkametsästyksellä tuskin on koskaan ollut vaan se on ollut leimallisesti yläluokkainen harrastus.⁷⁵

Vaikka erilaisia viihdemuotoja on ollut oppaiden kirjoitusaikaan tarjolla useita, niistä puhutaan oppaissa hyvin yleisellä tasolla. Jako sopiviin ja epäsopeviin viihdykkeisiin ei käytösoppaissa ole kovin tiukka. Kyse on enemmänkin viihdykkeiden määrästä ja viihdytettävän asenteesta niitä kohtaan, Pizan korostaa ennen kaikkea kohtuutta viihdykkeissäkin. Vaikka tanssimisesta varoitellaan eri teoksissa jonkin verran, varoitukset eivät niinkään kohdistu tanssimiseen itsessään vaan tanssin lomassa mahdollisesti solmittuihin suhteisiin.

⁷¹ Pizan 1405, 32-36.

⁷² Pizan 1405, 34-36.

⁷³ *Le Ménagier de Paris* 1393, 233.

⁷⁴ Pizan 1405, 35.

⁷⁵ Reeves 1995, 111-114.

4.3. Naiset lukijoina ja kirjanomistajina

On huomioitavaa, että nämä naisille ja tytöille kirjoitetut oppaat olivat tekstimuodossa, siis niiden opiskelminen edellytti lukutaitoa. Perinteinen käsitys keskiajan lukutaidosta vain kirkollisena yksinoikeutena on saanut viime vuosikymmenien tutkimuksissa säröjä ja uudempien tutkimusten mukaan lukutaitoa uskotaan olleen muillakin kuin uskonnollisen yhteiskuntaluokan edustajilla, virkamiesten työssä se oli suorastaan toiminnan edellytys. 1200-luvulta lähtien kirjoitetun ja luetun tekstin käyttötarve nousi myös porvariston keskuudessa yhteydenpitovälineenä kauppakumppanien välillä.⁷⁶ Naisten lukukäytös ja -tarve oli erilaista, ja yläluokkaisten naisten lukuinnon on sanottu olleen eräs syy muun kuin latinankielisen kirjallisuuden määrän nousuun 1100-1200-luvuilla; naiset eivät kovinkaan yleisesti opiskelleet latinaa luostarimaailman ulkopuolella. Vaikka kirkon kieli olikin naislukijoille vähemmän tuttu, suuri osa naisten omistamasta kirjallisuudesta on ilmeisesti ollut uskonnollista, erityisesti päiväkierron hetkipalveluksiin tarkoitettut Tuntien kirjat ovat yleisesti mainittuja omistettujen, saatujen tai teetettyjen kirjojen joukossa.⁷⁷ On kuitenkin muistettava, että suurimmalla osalla Englannin ja Ranskan väestöä ei ollut juurikaan edes tarvetta lukutaidolle 1300-1400-luvuilla. Yläluokka, jolla mahdollisuus lukemiseen oli, muodosti vain pienen osan väestöstä. 1300-luvulla arviolta yksi prosentti Englannin väestöstä kuului aristokratiaan.⁷⁸

Vaikka naisia tiedetään kirjojen omistajina ja kirjojen teettäjinä jo varhaiskeskiajalta lähtien, naispuolisina mainittujen kirjanomistajien määrä nousi vahvasti 1300-luvulta alkaen ollen silloin moninkertainen aikaisempiin vuosisatoihin verrattuna. Myös kirjojen hinta aleni tuolloin, jolloin kirjojen hankinta oli mahdollista myös muille kuin erityisen varakkaille, ja 1400-luvulle tultaessa kirjanomistajina mainitaan myös vähemmän rikkaan porvariston naisia.⁷⁹ Kirjojen hintojen halpeneminen johtui edullisemman paperin käyttöönotosta kestävä, mutta kalliin nahasta tehtävän pergamentin sijaan.⁸⁰ Silti edullisenkin kirjan hankinta olisi 1300-luvulla maksanut englantilaisen maatyöläis-naisen kahden koko viikon palkan verran.⁸¹

Lukutaidon opettaminen lapsille oli muun alkeisopetuksen ohella ennen kaikkea äidin tehtävä, ja tyttärien opetus ja ohjaus saattoi jäädä kokonaisuudessaankin äidille.⁸² Lukutaitoisuus näkyy myös käytösoppaissa. Tekstin perusteella *Le Ménagierin* kertoja-aviomiehen nuori vaimo on mitä ilmeisimmin lukutaitoinen. Tämä on pääteltävissä *Le Ménagierin* ohjeistuksessa koskien kirjeitä; muiden lähettämät kirjeet olisi kertoja-aviomiehen mukaan luettava seurassa, mieluiten annettava toisen henkilön ääneen luettavaksi, mutta

⁷⁶ Briggs 2000, 401.

⁷⁷ Groag Bell 1982, 758, 753.

⁷⁸ Forgeng & McLean 2009, 21-25.

⁷⁹ Groag Bell 1982, 747-748.

⁸⁰ Harjula 2008, 10.

⁸¹ Groag Bell 1982, 747-748.

⁸² Groag Bell 1982, 754.

aviomiehen kirjeet vaimolleen olisi vaimon luettava itse, yksin ollessaan. Kirjeet miehelleen taas hyvän vaimon piti kirjoittaa omakätisesti jos vain suinkin osasi, muussa tapauksessa kirje piti antaa luotetun henkilön kirjoitettavaksi sekä kirjoittaa muille kuin omalle miehelleen vain muiden seurassa.⁸³ On huomioitavaa, että luku- ja kirjoitustaito eivät välttämättä kulkeneet käsi kädessä. Lukutaitoinen on saattanut olla kirjoitustaidoton, mutta erityisesti varakkaammilla on ollut mahdollisuus kirjurin palveluiden hyödyntämiseen korvausta vastaan.⁸⁴ Christine de Pizan tekee selvän jaon luettavaan kirjallisuuteen; ohjaavia kirjoja hyveellinen nainen lukee mielellään, joskus uskonnollisiakin kirjoja, mutta sopimattomuuksia käsitteleviä teoksia hän ei päästä edes taloonsa eikä suvaitse niitä läsnäollessaan.⁸⁵

5. Lopuksi

Rajattu elämänpiiri ja miehelle alamaiseksi katsottu asema rajoittivat naisten toimintaa, ja erityisesti tämän takia naisen hyvä käytös oli säädeltyä -mahdollisesti vielä enemmän kuin miesten toiminta, jota sitäkin sääteli monimutkainen moraalinen koodisto. Ihminen nähtiin yleensäkin perheensä ja sukunsa edustajana julkisesti esiintyessään ja huonokäytöksen naisen nähtiin tuovan häpeää paitsi itselleen ja suvulle, ennen kaikkea miehelleen. Säilyneen aineiston perusteella keskiajan hyvän käytöksen käytäntö poikkesi vaativista ihanteista kuitenkin huomattavasti, mutta ihanne asetti maalin johon naisia kehoitettiin pyrkimään niin miesten kuin toisten naistenkin taholta.

Hyvän käytöksen oppimisen apuna toimivat käytösoppaat. Käytösoppaita kirjoittivat pääasiassa miehet toisille miehille, mutta myös naisille suunnattuja käytösoppaita tunnetaan useita -paitsi säilyneitä, tunnetaan myös mainintoja teoksista, jotka eivät ole säilyneet tähän päivään. Ne kertovat paitsi naisten toivotusta käytöksestä, myös aikakauden muusta yhteiskunnasta ja suhtautumisesta naisiin. 1300-1400-luvun vaihteen Ranskassa julkaistiin 35 vuoden sisällä kolme naisille suunnattua käytösopasta, jotka tarjoavat keskinäisessä erilaisuudessaan hyvän näkymän aikakauteen. Vaikka teoksissa on eroja niiden näkökulmasta johtuen, käytösmallit, joihin teokset opastavat, ovat hyvin samankaltaisia.

Varhaisimman, Anjoulaisen aatelismiehen, Geoffroy la Tour Landryn vuosina 1371-72 kirjoittama *Book of the knight of the tower* on suunnattu hänen tyttärilleen. Teoksen kantavana rakenteena ovat lyhyet moraaliset tarinat, jotka perustuvat pääasiallisesti varoittaviin esimerkkeihin. La Tour Landry jättää teoksensa laajuudestaan huolimatta paikka paikoin hieman epäselväksi sen, mitä sitten olisi epätoivotun sijaan toivotunlainen toiminta, eikä perustele opetuksiaan juurikaan. Pariisilaisen porvarismiehen 1393 kirjoittama *le Ménagier de Paris* on suunnattu rikkaan porvarin nuorelle vaimolle, ja se antaa hyvin käytännönläheisiä ja yksityiskohtaisia ohjeita käytöksen lisäksi liinavaatteiden huollosta ruokaresepteihin. *Le*

⁸³ Le ménagier de Paris 1393, 92-93.

⁸⁴ Briggs 2000, 411.

⁸⁵ Pizan 1405, 43.

Ménagier de Paris ottaa paljon kantaa myös uskonnolliseen elämään, ja korostaa ehkä eniten tässä käsitellyistä teoksista vaimon tottelevaisuutta ja nöyryyttä. Nuorin teoksista, 1405 Christine de Pizanin *Treasure of the City of ladies* käsittelee kahden kolmasosan verran ylhäisön ja hovin naisia, viimeisessä kolmanneksessa myös muita yhteiskuntaluokkia. Ehkä kirjoittajan sukupuolesta johtuen Pizan ottaa huomioon asioita joita miespuoliset kirjoittajat eivät käsittele, mm. hän käsittelee lastenkasvatusta naisen elämän osana ainoana kirjoittajista. Vaikka hän ottaakin hyvin huomioon vaimon aseman miehensä alamaisena, hän käsittelee myös paljon tilanteita joissa nainen joutuu olosuhteiden pakosta toimimaan yksin. Yhteistä kahdelle viimeiseksi mainituille teokselle on, että ne paitsi ohjeistavat, myös perustelevat ohjeistuksensa ja auttavat näin asettamaan teokset myös aikakauden laajempaan kontekstiin.

Hyvän maineen säilyttäminen oli tärkeää naisille yhteiskuntaluokasta riippumatta, ja yhtenä hyvän käytöksen tärkeimmistä päämääristä nähtiinkin hyveellisen maineen saaminen ja ylläpito. Huono maine vaikutti sosiaalisiin suhteisiin, huonomaineinen henkilö tahrasi myös lähipiirinsä tavalla, joka saattoi vaikuttaa jopa toimeentuloon. Henkilön katsottiin olevan lähinnä itse käytöksellään vastuussa omasta maineestaan. Juoruilu saattoi vahingoittaa mainetta ja se oli tuomittua, mutta oppaiden mukaan hyvin yleistä. Oppaat ottivat kantaa myös naisen ulkonäköön. Ihannenainen oli huoliteltu, muttei turhamaisen kiinnostunut ulkonäöstään.

Hyvään käytökseen liittyi käytösoppaiden perusteella runsain määrin omien tunteidensa tukahduttamista ja peittämistä, hillitty käytös oli toivottua ja avoimia tunteenpurkauksia pyrittiin välttämään. Kristillisen hyveiden mukaan vaatimattomuus, hurskaus, kärsivällisyys ja nöyryys olivat olennaisia osia naisen hyvässä käytöksessä. Hyvän käytöksen motiivina lukijoille esitetään myös kristinuskon mukaista kuolemanjälkeistä kohtaloa, hyvin käyttäytyvä ja näitä hyveitä noudattava pääsi taivaaseen kun hyveitä noudattamattomilla oli edessä helveti. Teoksissa paljon arvostettua nöyryyttä ei kuitenkaan pitänyt sekoittaa avuttomuuteen tai epäaktiivisuuteen, sillä vaimon piti seurata tarkkaan kotitalouden tapahtumia ja ylhäisöasemassa ollessaan myös valtakunnan tapahtumia ja -politiikkaa.

Aviomies oli vaimoonsa nähden määräävässä asemassa. Hierarkioille rakennettu yhteiskuntajärjestys rakentui osin tämän asetelman muuttumattomuuden varaan, avioparin keskinäiset suhteet olivat ihannetilanteessa tarkkaan määritellyt ja tehtävienjako oli selvä. Hyväkäyttöinen vaimo ei kyseenalaistanut julkisesti miehensä sanoja tai tekoja. Harmonia ja sopuisuus olivat silti avioliiton ideaali, ihanneliitossa vaimo oli miehensä neuvonantaja ja tukija. Lasten kasvatuksesta oppaat puhuvat vain vähän. Kotitalouden johtajan ominaisuudessa vaimon tehtäviin kuului myös palveluskunnan opastaminen ja töiden valvonta. Naisen elämänpiiri oli hyvin kotikeskeinen, mutta oppaat kertovat silti perheen ulkopuolisista sosiaalisista kontakteista. Läheisimmät ystävät olivat monesti sukulaisia tai naapureita, hovissa ylhäisörouvan hovinaiset olivat myös luotettuja seuralaisia.

Lähdeluettelo

Painetut alkuperäislähteet

The Good wife's guide, Le Ménagier de Paris, 1393. Käänn. Gina L. Greco ja Christine M. Rose. Cornell University press. Ithaca, NY 2009.

Pizan, Christine de: *The treasure of the city of ladies*, 1405. Käänn. Sarah Lawson. Penguin books, Lontoo 2003.

Tour Landry, Geoffroy de la: *The book of the knight of the tower, Landry, which he made for the instruction of his daughters*, 1372. Käänn. Alexander Vance. Moffat and Co, Lontoo, 1868.

Kuvat

Kuvitus Christine de Pizanin teokseen Livre des trois vertus, kolme hyvettä ilmestyvät Christine de Pizanille unessa ja sanelevat Treasure of the city of ladies'in. Ramburesin mestari, 1454-1475.

Beinecke rare book & manuscript library digital image database, Yalen yliopisto. 12.3.2014
<http://brbl-zoom.library.yale.edu/viewer/1357956>

Yleisesitykset

Setälä, Päivi: *Keskiajan nainen*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1996.

Forgeng, Jeffrey L. ja McLean, Will: *Daily life in Chaucer's England, second edition*. Greenwood press, Westport, CT 2009.

Wade Labarge, Margaret: *A small sound of the trumpet, women in medieval life*. Penguin books, London, 1990.

Reeves, Compton: *Pleasures and pastimes in medieval England*. Oxford University press, New York 1995.

Tietosanakirjat

Encyclopedia Britannica "Chretien du Troyes" Encyclopaedia Britannica Online. (19.2.2014)
<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/114817/Chretien-de-Troyes>

Tutkimuskirjallisuus

Barnhouse, Rebecca: *The book of the knight of the tower, manners for young medieval women*. Palgrave McMillian, New York 2006.

Briggs, Charles F: Literacy, reading and writing in the medieval west. *Journal of medieval history*, vol 26 no 4, 2000, s. 397-420. (19.2.2014)
<http://www.heuristiek.ugent.be/sites/default/files/historiographical%20essay.pdf>

Groag Bell, Susan: Medieval women book owners: Arbiters of lay piety and ambassadors of culture. *Signs*, vol. 7 no 4, 1982. The University of Chicago press. s. 742- 768. (19.2.2014)
<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3173638?uid=3737976&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21103534072473>

Hanawalt, Barbara A: *Of good and ill repute, gender and social control in medieval England*. Oxford University press, New York 1998.

Harjula, Janne: Arkeologia ja muuttuva keskiajan kirjallisen kulttuurin kuva. *Kasvatus & Aika* 3 (2) 2008 s. 7-25. (19.2.2014)
http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?page_id=138

Krueger, Roberta: Introduction: Teach your children well: Medieval conduct guides for youths. Teoksessa *Medieval conduct literature: An anthology of vernacular guides to behavior*, ed. Ashley, Kathleen M ja Johnston, Mark David. University of Toronto Press, 2009.

Udry, Susan: Robert de Blois and Geoffroy de la Tour Landry on Feminine Beauty: Two Late Medieval French Conduct Books for Women. *Essays in Medieval Studies*, Vol. 19, 2002, s. 90-102. (19.2.2014)
<http://muse.jhu.edu/journals/ems/summary/v019/19.1udry.html>